

V. DE VAN EYCK'S TE GENT : LEERLINGEN EN MEDEWERKERS (2e DEEL)

GERARD EN JAN VAN DER MEERE

Deze twee schilders die in de 19de eeuw verheven werden tot grootmeesters en leerlingen der van Eyck's, geven een duidelijk voorbeeld van een romantisch chauvinisme. Toen dit boerenbedrog een halve eeuw later ontdekt werd zwegen de critici in alle talen. Het lijkt dus wel verantwoord om de waarheid van het fantastische te onderscheiden.

Het enige eigentijdse document, daterende van 18 november 1426, dat thans in de Gentse archivalia gevonden werd over Gerard Vander Meere, is in verband met de opname van Jan Counenmijns, die de deken van het gild, nl. Willem de Ritsere, aanklaagt, daar Counenmijns reeds zijn inschrijvingsgeld en de zilveren schaal betaald had en nog steeds niet opgenomen was als vrijmeester. Gerard Vander Meere en Rogier van de Kerckhove staan borg voor Jan Counenmijns (141). Counenmijns werd pas op 14 februari 1429 (N.S.1430) vrijmeester(142). We hebben - zoals van veel Gentse schilders uit die periode - geen enkel document gevonden waarin Gerard Vander Meere's opname bevestigd wordt. Gebaseerd op de valse gegevens van de fantasticus Schellinck (143) vermeldt De Busscher (noot 32) dat deze Gentse schilder, zoon van Pieter, in 1452 vrijmeester werd en in 1474 vermeld werd als gezworene. Gesteund op de vermelding in het valse schilderboek van Lucas de Heere, welke spiritistisch geschreven werd door Jean-Baptist Delbecq, die de Gentse schilder het levenslicht laat zien in 1450, vereenzelvigd De Busscher (144) Gheeraert van Brugge met Vander Meere. Delbecq (145) zag in een verschijning dat Gerard Van der Meere een portret maakte van Maria, terwijl Lieven De Bast een gelijkaardig visioen heeft en vermeldt dat de schilder in 1447 een portret maakte van (de reeds overleden) de H. Coleta (146). Volgens Wauters (147) bracht meester Gheert Vander Meiren, bijna gearmd met Margaretha van Eyck, tussen 1460 en 1470 een bezoek aan de kerk te Halle, doch Wauters heeft geen nadere datering daar hij zelf vindt dat dit te losse gegevens zijn om ze in verband te brengen met onze schilder, wat in feite wel mogelijk was daar volgens dezelfde auteur diens broer in het Brusselse werkzaam was.

De eerste die zich eigenlijk uitspreekt over deze kunstenaar is Lodovico Guicciardini (1567)(148), hij vermeldt Van der Meere onder de volgelingen van de van Eyck's te Gent. Van Mander (noot 15) vermeldt : *"Te Gent werkte kort na Joan Van Eyck een zekere Geeraert van der Meire, die een zeer bedreven schilder was. Een liefhebber van de schilderkunst. Lieven Taeyaert, bracht een door hem voortreffelijk geschilderde Lucretia naar Holland; dit stuk kwam ten slotte in de handen van Jacob Ravot te Amster-*

dam, een kunstkenner". Van Duyse (149) brengt enkele losse bezwarende argumenten naar voor in verband met de toeschrijving, doch wij mogen niet vergeten dat Van Mander zelf een periode vertoefd heeft te Gent. De afbeelding van de H. Lucretia kende pas in het begin van de 16de eeuw een enorme bijval, de tal van nog bestaande voorstellingen - o.a. door Jan Gossaert, de meester van de vrouwelijke halffiguren, Pieter Coecke van Aalst, Frans Floris, Quinten Metsys, (-kopie door) de meester van het H. Bloed en Joris van Cleve - bevestigen dit. In de Vlaamse editie van de *Flandria Illustrata* vermeldt Antonius Sanderus (150) de schilder Gerard van Melle, navolger van van Eyck, wat een verkeerde vertaling is van de verlatijnste naam Gerardus a Mera. Toen in 1823-24 de Gentse Calvarietriptiek in de hoofdkerk werd gerestaureerd door J. Lorent schilderde deze de volgende tekst op de omlijsting *Pinx. DISC. HUB VAN EYCK GER. VAN DER MEEREN ANNO MDCCCXXIV RESTAURAVIT J. LORENT*. Men nam aan dat Lorent de oude (originele) omlijsting vervangen had, waarin het opschrift voorkwam. Kervyn de Volkaersbeke (151) publiceerde de vergeten biografische gegevens over deze kunstenaar. Deze laatste schreef ook aan de Gentse schilder de Cumaanse Sibylle van het Lam Gods toe, wat overgenomen werd door Waagen (noot 1). De toeschrijving van de Gentse Calvarietriptiek werd tot op het einde der vorige eeuw algemeen aanvaard (152), al waren er reeds critici zoals Van Duyse die hierover bedenkingen maakte. In 1907 kende Hulin de Loo het drieluik toe aan Daniël de Rijke, doch toen Winkler het in 1916 op naam bracht van Justus van Gent, ging de Gentse conservator hiermee akkoord. Ondertussen had Wauters enige schilderijen te Antwerpen, Brugge, Madrid en Rome toegeschreven aan Gerard Vander Meere, een toekenning waarmee hij later niet meer akkoord ging (153). Inmiddels had men ontdekt dat één der auteurs van de miniaturen in het *Breviarium Grimani* "Gerardo di Guant" noemde. Opnieuw werd Van der Meere als auteur naar voor gebracht (154) (i.p.v. Gerard Horenbout). De nog te ontdekken groepering Van der Weyden-meester van Flémalle bracht men, door de verwantschappen met het Gentse drieluik uit de hoofdkerk, onder de noemer van pseudo van der Meere. In de inventaris van 1884 der schilderijen in het Maagdenhuis te Antwerpen (155) bracht de commissie een "Triptiek met de Madonna, de HH. Andrianus en Margaretha van Antiochië", die geschilderd werd omstreeks 1500, op naam van onze Gentse schilder. De Bruyn (156) meent door de invloed van Van der Goes en Horenbout, dat men dit Antwerps drieluik toeschreef aan Van der Meere. Merken we op dat in die periode het oeuvre van Van der Goes en Horenbout nog totaal niet herontdekt was. De Madonna met kind in de John G. Johnson Collection te Philadelphia, die ten onrechte aan Van der Goes wordt toegekend, werd wel om die reden op naam geplaatst van Gerard Vander Meere (noot 156). Niet alleen de Gentse Calvarietriptiek maar ook haar predella in het Museum voor

Deze mooie madonna-triptyek bewaard in het Antwerps Maagdenhuis staat aldaar op naam van Gerard Van Der Meeren (155), en werd door De bruyne (156) toegeschreven aan de Gentse school ca. 1500. Het middenpaneel is een compilatie van motieven van Van der Weyden. De haartooi, de op één lijn liggende ooghoeken en donkere pupillen, de bleke huidskleur, de slanke lichaamsbouw van de Madonna roept de Brugse Meester van de Ursula-legende voor ogen. Ook de grote ogen, de regelmatige stevige neus, de ontblote hals, het oog in profiel dat te veel in vooraanzicht is weergegeven van de H. Margaretha en de gedrongen proporties, het getaand gezicht van de H. Adrianus herinneren aan deze schilder. In tegenstelling tot het oeuvre van deze anoniem zijn de fijne handen met dunne vingers, de slanke neus met de sensuele mond van de Maagd en het kind, die volledig aansluiten bij de Rogieriaanse traditie. De verlichtende achtergrond - een vinding van Van der Goes - vinden we niet alleen terug in de Vlaamse -, maar ook in de Nederlandse, Duitse, Franse, Italiaanse en Spaanse school uit die periode. Naar onze mening hebben we hier te maken met een receptief lokaal (= Antwerpen) schilder. (Foto : A.C.L. P' 1066 27).

Schone Kunsten te Gent werd aan hem toegeschreven. Daar dit onderstuk, afkomstig uit de kathedraal, vanaf 1860 tot 1957 in bezit was van de Gentse familie De Ruyck, interpreteerde men verkeerdelijk dat de triptyek van de familie De Ruuck, daterende uit 1575, in de crypte van onze hoofdkerk geschilderd was door Gerard Vander Meere (nota 2). Deze triptyek wordt heden verkeerdelijk beschouwd als een kopie naar Rafaël Santi, die geschilderd werd door Jan de Heere, wat eveneens een verwarring is met het ver-

woeste epitaaf van Simon Bette, dat eertijds in de kapel van de familie de Ruuck prijkte en van de hand was van Jan de Heere. In het Gents Museum voor Schone Kunsten meende Sunaert een graflegging van \pm 1515 te mogen toekennen aan de ca. 1400 geboren Gentenaar. Van dezelfde hand als deze graflegging blijken de Adam- en Evapanelen te zijn in het Brusselse museum (157). Zoals op de Gentse Calvarietriптиek droeg het kader van de Kruisiging van de Meester van de Brugse Passie-taferelen (158) de inscriptie "Meeren 1500". Een gelijkaardige voorstelling die men thans al te graag toekent aan Jan Provoost (160) in het Groeningemuseum te Brugge, afkomstig van de Sint-Niklaaskerk te Koolkerke, werd op een ongegronde manier door K. de Flou (161) op naam gebracht van Gerard Vander Meere. Wij menen dit werk te kunnen onderbrengen in een nieuwe groepering van "de meester van Brugge". De laatste ontwikkelingen hebben rare wendingen genomen; Chabot (162) meent dat mogelijks de triптиek met de Familie van de H. Anna in het museum te Gent mogelijks geschilderd werd door Gerard Van der Meere, wat we niet kunnen aanvaarden daar de H. Coleta, die stierf in 1455, er op afgebeeld staat met een kruisje in de hand wat er op wijst dat zij reeds overleden was. De Bruyne (o.c.) maakt een groepering rond dit werk dat hij toeschrijft aan de meester van de Familie van de H. Anna, wat naar ons oordeel eerder te beschouwen is als een enorm groot atelier.

Gebaseerd op het gevonden document en door de vermelding van Giucciardini, Van Mander en Sanderus mogen we aanvaarden dat Gerard Vander Meere een tijdgenoot was van Jan van Eyck, doch door gebrek aan documenten kan men hem geen enkel werk meer toekennen.

Nog problematischer is de figuur van Jan van der Meere. In zijn fantasie creëerde Schellinck een totaal nieuwe Gentse schilder, zoon van Gillis en die volgens Siret in 1436 meester werd, in 1460 gezworene was en in 1477 het ambt uitoefende van deken van het Gentse Sint-Lukasgild. Hij werd geboren als een leerling van de van Eyck's en stond direkt in dienst van hertog Karel de Stoute, voor wie hij de voorstelling schilderde "De Instelling van de Orde van het Gulden Vlies". Jan van der Meere kende daardoor een hoge achting aan het Bourgondische hof en er viel hem dan ook meer dan eens de eer te beurt de hertog te begeleiden tijdens diens reizen (noot 167). De Busscher (noot 32) meent dat zo'n groot schilder niet anders kan zijn dan de broer van een ander voornaam schilder, m.a.w. Gerard, waardoor Jan van der Meere niet alleen twee geestelijke vaders kreeg (Schellinck, Siret), maar ook twee waarachtige (Gillis, Pieter). Ondertussen had Schellinck ergens in zijn geheugen ontdekt dat Jan voor de Sint-Baafsabdij te Gent een "Marteldood van de H. Livinus" en een "Mirakel van Sint-Bavo" schilderde en alsof dit nog niet genoeg was, werd de lijst aangevuld met andere werken, o.a. een "Besnijdenis" voor de HH. Amandus-en-Blasiuskerk te Waregem. Als bijna in een roman van Conscience liet Schellinck zijn Jan

sneuelen in 1471, doch Siret is hierover niet tevreden en roept hem terug naar het rijk der levenden om hem in 1477 aan te stellen als deken van het Gentse gild. Wauters (noot 167) neemt aan dat Jan van der Meere, die omgang had met het hof, een tijdlang in het Brusselse moet vertoefd hebben. Hij laat de schilder dan ook toetreden in het Linkebeeks Sint-Sebastiaansgilde, dat gesticht werd door de hertog. Ondanks het feit dat er onder de gildebroeders nog 2 andere schilders aanwezig waren, wordt direkt aangenomen - door zijn reputatie - dat hij de auteur is van het portret van Karel de Stoute geschilderd voor het broederschap. Het gaat hier over Van der Weyden's portret "De man met de pijl" (163) in het Brussels museum. In vergelijking met dit schilderij herkent Wauters hem als de auteur van "Het portret van Filips de Croy" (eveneens van Van der Weyden) in het Antwerps museum (noot 163).

Ook Wauters laat zijn meester Jan van der Meere niet sneuelen, neen, hij laat hem opnemen als meester in het Antwerpse gild in 1474, en in 1479 koopt hij buiten de Kamerpoort van deze Scheldestad een huis van Mathieu Peter. De Antwerpse critici staan te hoppelen - een leerling van Van Eyck, d.w.z. een eyckiaanse traditie in hun stad - en schrijven hem al vlug een Calvarie toe in het Antwerps museum. Later herziet Wauters zijn mening. De biografische gegevens over Jan van der Meere's Gentse en Brusselse activiteiten negeert hij, doch deze Antwerpse schilder bevindt zich wel onder de "Kamerdiens" van Karel de Stoute (omstreeks 1476), voor wie hij natuurlijk o.a. "De Instelling van de Orde van het Gulden Vlies" schilderde (noot 153). Merkwaardig is dat de schilder Jan van der Meere (in tegenstelling tot een Margaretha) in die periode totaal onbekend blijkt te zijn in de Antwerpse schildersschool (164).

Nadat Van Der Haeghen (noot 33) aangetoond had dat deze schilder nooit bestaan had, deden de critici alsof hun neus bloedde : de figuur van Jan van der Meere verdween langzaam van het toneel.

Tal van leden van de familie van der Meere worden vermeld te Gent als schilders, o.a. Karel (meester op 5 aug. 1470) zoon van Lieven en broer van Lieven; Christoffel (meester op 14 oct. 1488, gezworene in 1490) zoon van Martin en broer van Karel (meester op 18 aug. 1515); Lieven (13 maart 1508 N.S. 1509) zoon van Joos; Pieter (gezworene in 1518 en 1524), die zoals zijn zoon Hendrik en naamgenoot Bastiaan vermeld worden bij "Daude overledene" in : *"Dit naervolghende zijn de suppoosten van der zelve neerynghe, ende dat van de Schilders vry in de zelve neerynghe voor de Concessie Carolyne 1540"*; Jonkheer Gillis van der Meere, die in 1578 en 1610 deken was, adviseerde als "onderbaillu" aan de Gentse magistraat dat alle schilders die opgenomen werden in het gild vooraf poorters moeten zijn van de stad; Joannes de Meere, die meester werd in 1735 en daarna regelmatig vermeld wordt als gezworene (1744, 1745, 1746, 1756, 1757, 1758), verdedigde de schilders op het proces van 11 nov. 1745, waarbij deze

aangeklaagd werden door de stoffeerdere, die meenden dat de fijnschilders geen gebouwen mochten opsmukken; hij heeft ook zijn toestemming gegeven als gildelid om het Sint-Lukasgild bij de versiering van de herdenking van Sint-Macharius (1476) te betrekken (165). Na de afschaffing van het gild treffen we deze naam onder de kunstenaars niet meer aan.

SIMON VAN DEN BOSSCHE

In de publicaties van Edmond De Busscher (166) en van Felix De Vigne (167) in 1853 over de middeleeuwse kunstenaars te Gent lezen we dat de schilder Simon van den Bossche omgang heeft gehad met Hubert van Eyck en/of met diens leerlingen.

In 1898 werd deze vermelding in vraag gesteld door Victor Van Der Haeghen (noot 33), die meende dat deze leerling van de van Eyck's een creatie is van de fantasticus Theodore Schellinck (168). Volgens de twee hoger vermelde critici zou Simon van den Bossche in 1412 meester zijn geworden en reeds in 1427 benoemd als gezworene, terwijl hij in 1444 aangesteld werd als deken van het Gentse Sint-Lukasgild. In 1425 was hij reeds gehuwd, daar in dat jaar zijn eerste zoon, eveneens Simon genaamd, geboren werd. Frans De Potter (noot 52), die de zoon verwart met de vader, vermeldt dat Simon de oude bekend stond als portrettist, terwijl De Busscher (noot 32) deze titel aan Simon de jonge toekent en de vader beschouwt als schilder van historische taferelen. Deze laatste auteur meent dat Simon de oude nog een andere zoon had die schilder was, nl. Lieven van den Bossche, die omstreeks 1427 het levenslicht zag en in 1481 overleed (noot 52). Deze Lieven van den Bossche zou eerst zijn opleiding genoten hebben bij Jan Martin, maar nadat diens welbekende zoon Nabur Martin in 1435 vrijmeester werd, ging Lieven bij hem in de leer. De Busscher meent dat Lieven van den Bossche vrijmeester werd in 1440. Volgens hem is de naam Steven van den Bossche, die in 1440 opgenomen werd in het gild (met als borg Nabur Martin (noot 32)) een verkeerde notering van de voornaam Lieven. Daarentegen wijst Van der Haeghen erop dat alle hoger vermelde schilders genaamd van den Bossche 19de eeuwse vervalsingen en aanvullingen zijn. Met zekerheid weten we dat een Lieven van den Bossche 'vindere' was van de St.-Niklaasparochie (169). In 1468 deed de stad Brugge een beroep op de schilder Lieven van den Bossche om mee te werken aan de stadsversieringen. Uit de betalingen (170) maken we op dat deze schilder een degelijk vakman moet geweest zijn. Hij ontvangt een ietwat lager loon dan Hugo van der Goes en een hoger loon dan Jan Martin. Volgens De Busscher hebben deze documenten betrekking op Simon's zoon, terwijl Van der Haeghen ze in verband brengt met diens homoniem en broer van Agnes van den Bossche. Persoonlijk kan ik moeilijk aanvaarden dat de 'vindere' dezelfde persoon

is als de schilder, daar deze nog in 1500 werkzaam was aan de versieringen voor de doop van de latere Keizer Karel (°1500)(171).

Laten we hier terug grijpen naar het gegeven, nl. heeft de schilder Simon van den Bossche ooit bestaan?

Tal van personen worden in het begin van de 15de eeuw met deze naam genoemd, doch er is geen enkel gegeven dat ons toeliet deze te identificeren met de hoger vermelde schilder (172), wat ons laat vermoeden dat deze schilder behoort tot het rijk der fantasiën.

DE SCHILDERSFAMILIE VAN DEN BOSSCHE

De familie van den Bossche - alhoewel niet van adel - had toch een belangrijk aanzien. Pieter van Den Bossche (°1339) schepen van Gent, wist Filips van Artevelde te overhalen om hem in 1382 aan het hoofd te stellen van het Gentse korps. Na de nederlaag in Westrozebeke vertrok hij naar Engeland (1385)(173). Hij was tevens kapitein van de Witte Kaproenen, een taak die later ook door andere leden van de familie van den Bossche zal waargenomen worden (Joris 1482, Gillis 1488). Het portret van Pieter van den Bossche herkennen we mogelijks in de man vooraan op het paard op de fresco's van de Leugemeete.

We weten met zekerheid dat enige leden van deze familie het ambt van schilder en beeldhouwer uitoefenden. Achilles van den Bossche werd op 21 februari 1427 (N.S. 1428) meester in het Gentse Sint-Lukasgild (174). In 1440 trad hij samen met Willem de Ritsere op als borg voor Jan Zegherien (175). Voor de strijd tegen Oudenaarde schilderde Achelet samen met Nabur Martin, Casin van Bassevelde en Joos Carve in 1451 en 1452 blazoenen, riddervanen, vaandels voor de trompetten en standaarden met het wapen van Gent (176). Was hij ook één der "ghesellen" van Nabur Martin, die in die periode werkzaam was aan de versieringen van de Sint-Lievenspoort (noot 32)? In 1451 en tot aan zijn dood in 1452 (177) oefende hij het ambt uit van deken van het Gentse Sint-Lukasgild (178). Geen enkel werk van hem is nog met zekerheid aan te duiden.

Een ander belangrijk kunstenaar was Jan van den Bossche. Deze beeldhouwer maakte samen met Hendrik de Mol een altaar gewijd aan de HH. Hieronymus en Gregorius voor de Gentse Sint-Michielskerk. Verder was deze sculpteur werkzaam voor de Brusselse Sint-Goedelekerk, de kerk te Anderlecht en voor het stadhuis te Leuven (179).

Opmerkelijk is dat de timmerman Cornelis van den Bossche in 1450 eikenpanelen en ander hout verkocht aan de beeldhouwer Cornelis Boene. Was deze Cornelis een afstammeling van de timmerman Gerard van den Bossche, die samen met Jan Borluut het reeds vermelde huis van Nikolaas van der Paele in 1378 in de Universiteitstraat kocht (180)? (thans : universi-

teitsgebouw). Deze timmerman had een zoon Jacob genaamd en een dochter Aleyt, die huwde met Mattheeus Coelins (181). De andere leden van de schildersfamilie van den Bossche, zullen wij bespreken in de studie over de naveling van Hugo van der Goes, daar Agnes van den Bossche een duidelijke epigoon is van de grootmeester.

Lambert van Eijcke, genaamd vanden Bossche

Op 15 mei 1360 droegen Henricus en Jan, zonen van heer Henricus van der Riviere het ridderleen Echelenpoel of Riviere op aan Lambertus van Eijcke, genaamd vanden Bossche, met als borg jonkvrouw Maria Cluytinch de dochter van Franco. In een document van 1426 wordt vermeld dat deze Lambertus een zoon had eveneens genaamd Lambertus van Eycke, alias vanden Bossche. Deze Lambertus had reeds van zijn zuster Elisabeth, die gehuwd was met Willem van Kesterbeke, een huis met landgoed te Zijpe (bij Ganshoren) verworven in 1408, waarvoor ridder Jan de Leeuw zich borg stelde. Lambertus was gehuwd met Maria Boote, dochter van Egidius. Ridder Walter vanden Winckele, heer van Wikette kocht dit leen van de voornoemde Arnoldus (?) van Eycke, welke later door aankoop in 1467 overging naar Johannes Stoop. Dit leert ons een belangrijke kommentaar bij het Edikt van 14 december 1616 over het leen Riviera (182). De eerste vraag die hier kan gesteld worden : hebben wij hier te maken met Lambert en Elisabeth van Eyck, broer en zuster van de gebroeders, en in welke mate zijn zij verwant met de Gentse schildersfamilie vanden Bossche? De naam van Kesterbeke is totaal onbekend in de 14de en begin 15de eeuw te Gent. Het zou me echter ook sterk verwonderen dat de van Eyck's het pseudoniem van Vanden Bossche droegen, daar zij oorspronkelijk van Hove (183) noemden. Dat de gebroeders van Eyck geen familiale betrekking hadden met de leden der Gentse schildersfamilie van den Bossche blijkt uit het feit dat de erfgenamen van Hubert en Elisabeth niet woonachtig waren in de Arteveldestad.

We hebben hier duidelijk terug te maken met homoniemen. Opvallend is de vermelding van de adellijke titel van Jan De Leeuw : RIDDER.

Wij kennen van Jan van Eyck een portret bewaard in het Kunsthistorisches Museum te Wenen waar op de lijst vermeld wordt : "*JAN DE* (afbeelding leeuw) *OP SANT ORSELEN* (Ursula) *DACH* (= 21 okt.) *DAT CLAER EERST MET OGHEN SACH* (geboren) *1401 GHECONTERFEIT* (geschilderd) *NVHEEFT MI IAN VAN EYCK WEL BLIJCT WANNEERT BEGAN 1436*". Weale (noot 38a) identificeerde de voorgestelde met de Brugse goudsmid Jan de Leeuw - die aldaar in 1441 tot deken gekozen werd en in Damme leefde in 1455 - daar het model een ring met daarin een robijn en een smaragd vasthoudt. Rogier van der Weyden schilderde rond 1460 een portret van Francesco d'Este (noot 163), die de functies van kapitein van Westerloo en gouverneur en kapitein van Quesnoy bekleedde en regel-

matig door Karel de Stoute - met wie hij samen opgevoed werd - naar Italië als gouverneur werd gestuurd. Ook op dit portret wordt de voorgestelde afgebeeld met een ring. Deze houding had waarschijnlijk wel een betekenis en was enkel voorbehouden voor bepaalde adellijke heren aan het hof. Trouwens de kledij van Jan de Leeuw op van Eyck's portret verwijst direkt naar het Bourgondische hof. Wij mogen aanvaarden dat de geportretteerde een lid was van de adellijke Brabantse familie de Leeuw (noot 112), die zich vooral tijdens de regering van Karel de Stoute liet onderscheiden (184).

Olivier Portier en Pieter van der Pale

Wij moeten Olivier Portier eerder als een toevallig vermoedelijke samenwerker beschouwen van Hubert van Eyck. Reeds hebben we vermeld dat Robrecht Portier in zijn testament verklaarde, dat diens grafkapel in de verdwenen Heilig Kerstkerk opgesmukt zou worden met *"tbelde van sente Anthonise, welc beelde nu ter tyt (9 maart 1426) rust onder meester Hubrechte den schildere, met meer ander weercx dienende ten selven altare"* (nota 37). Ondanks dat men in de middeleeuwen het woord beeld als synoniem beschouwde van voorstelling, alsook van een beeldhouwwerk, neemt Van der Haeghen aan dat, door de vermelding van *"met meer ander weercx"* het hier gaat om een sculptuur met als voorstelling Sint-Antonius (185). M.J. Weale (186) neemt aan dat dit ander werk bestond uit schilderwerk, waardoor hij besluit dat het hier gaat om de zijluiken van een gebeeldhouwd retabel met baldakijn, waarin o.a. het beeld van de H. Antonius prijkte, dat gepolychromeerd was door Hubert van Eyck. We zouden hier dus met een zeer traditionele voorstelling te maken hebben. Ikonografisch onverklaarbaar is een beeld van deze heilige in een altaar dat gewijd was aan O.-L.-Vrouw en aan de abt Jan van der Moure (Moere, Moro), waardoor wij besluiten dat Portier dit beeld reeds in zijn bezit had voordat hij de opdracht gaf aan Hubert. Van der Haegen (o.c.) vraagt zich af wie de maker was van deze sculptuur en dan lijkt het hem aangewezen in de eerste plaats te denken aan Olivier Portier, die steenhouwer was. Robrecht Portier trad in 1404 op als borg bij de aanstelling van Jan Portier als voogd van de kinderen van de overleden Perchen (Gherchem) Portier de Jongere, die gehuwd was met Catherina van den Hove, nl. Ogier, Gossuin de Jongere en Olivier, waarvan de laatste drie het beroep leerden van steenhouwer (187). Zoals zijn broer in 1414-1415 werkte Olivier in 1419 aan de stadsversieringen en poorten van Gent. In 1433-1434 beeldhouwde hij een stenen Sint-Chirstophorus bestemd voor de Muidepoort. Daarnaast voerde hij belangrijke werken uit in 1432 aan de kerk te Dentergem en leverde hij in 1428-1429 gebeeldhouwde stenen voor de versieringen aan de Lakenhalle. Reeds in 1420 werd hij onder het dekenschap van de *"zarkhouwer"* Jan de Meyer de Jonge vermeld als gezworene en in 1445 werd hij aan-

gesteld als deken van het steenhouwersgild. Op het einde van zijn leven oefende hij het beroep van “*erfscheider*” (= landmeter) uit, waarvoor hij van de stad een pensioen genoot van 4 lb. gr. In 1444 ontvangt hij 4 s. gr. voor de “*erfscheedene van der tafelen te doen verstellene in de kapelle van der Kure*” (noot 191). Een aspekt dat er zou kunnen op wijzen dat hij inderdaad de auteur is van de hoger vermelde Sint-Antonius is dat Robrecht Portier hem in zijn testament begiftigde (188). Een andere vraag die Van Der Haeghen zich stelt is, heeft Hubert de mogelijkheid gehad om het werk voor Portier af te werken voor zijn dood (10-9-1426)? Men aanvaardt zonder meer meestal, dat dit altaar inderdaad voltooid was vóór de dood van Robrecht Portier. Een onderzoek hiernaar lijkt wel noodzakelijk. In verband met de betaling voor de stichting kende de weduwe van Robrecht enige moeilijkheden en daarom zou men *haer sepulture coren ende bevrijt hebben met I steenen saerk ende verchiert met glaesveinsters ...ende up dat men den saerc wech doen wilde ende de glaesveinstren uut doen ende betalen tfunerael van den vorseiden Robbrecht*” (189). Gelukkig kwam het zo ver niet daar weduwe Avesoete Portier-de Hoeghe geld leende aan Robrecht van Lokeren (190). Uit deze akte leren we dat het altaarstuk van Hubert van Eyck en Olivier Portier (?) voor 1438 niet in de kerk aanwezig was (en er waarschijnlijk ook, door de financiële moeilijkheden, nooit heeft in gestaan). We mogen aanvaarden dat de voltooiing van dit retabel uitbleef grotendeels door de waarschijnlijk heel plotse dood van Hubert van Eyck. Daar ook zijn zuster kort voor hem gestorven was, lijkt het heel goed mogelijk dat Hubert vrij jong overleed, waarschijnlijk door een plotse ingreep (vb. ziekte).

In ons eerste artikel haalden we ook aan dat Dhanens de Brugse kanunnik Joris van der Paele beschouwt als een familielid van DE SCHILDER (?) Pieter van der Pale en dat Jan van Eyck mogelijks langs deze weg in contact is gekomen met de geestelijke. We zullen deze mogelijkheid dan ook nader beschouwen.

De naam van der Pa(e)le treffen we veelvuldig aan in de 14de eeuwse Gentse archieven, doch Pieter blijkt daar geenszins familie van te zijn, daar zijn vader Jan de Oude afkomstig was van Huise. Ondanks dat Jan van der Paele woonachtig was in de Hoogstraat nabij De Poel, is hij nooit poorter geworden van Gent (noot 172). Na zijn dood in 1401 was Jan de Jonge woonachtig in dit huurhuis (noot 172). In 1428 werd dit huis omgebouwd tot brouwerij “De Pale” (noot 52), *die men niet mag verwarren met de gelijknamige brouwerij gelegen op de hoek van de St.-Jansvest, welke in 1397 eigendom was van Willem Leys* (noot 51). Jan van der Pale de Oude had bij zijn vrouw Kateline den Jonghen enige kinderen, o.a. Laureins, Agnes (die huwde met Willem Blaeubomme), Jacob (die vleeshouwer werd), Jan II (die huwde met Elisabeth), een dochter die huwde met Hendrick Wal-

broek en Pieter. Dhanens (noot 35) interpreteert verkeerdelijk dat deze Pieter schilder was. In het begin van de 15de eeuw bestond het Sint-Lucasgild niet alleen uit schilders en beeldhouwers, maar ook de glasschilders en goudslagers-vergulders waren in dit gild ondergebracht (noot 33). Pieter van der Pale was goudslager. Voor de eerste maal treft men hem aan in een akte van 28 februari 1401, waarin vermeld wordt dat hij een schuld ontvangt (noot 172). In hetzelfde jaar ontvangt hij samen met zijn broer Jan van diens huisbaas een schuld. Op 13 september 1401 betaalt hij samen met Heinric Walbrouc een som aan hun borg Robbrecht den Jonghen, die waarschijnlijk een familielid was van Pieter's moeder. Op 3 februari 1403 leent Pieter geld aan Gillis van Beversluis om waarschijnlijk een huis te kopen van Philip van Dronghene, vinder van de opperkosterij van de Sint-Michielsparochie. Door deze financiële moeilijkheden eist hij hetzelfde jaar nog 1 vierdeel en 64 roe land te Huise van zijn zuster als erfgoed. Kort daarna verkoopt hij 4 bunder van dit land aan Pieter de Langhe. Op 14 februari 1405 erkent zijn broer Laureins voor de schepenen Pieter nog 5 lb. en 16 s. gr. schuldig te zijn. In 1407 huurt Pieter van der Pale tot aan het einde van zijn leven een stal in het Groot-Vleeshuis, die eertijds gehuurd werd door zijn reeds overleden broer Jan. Zijn andere broer Jacob verhuurde zijn 2 gehuurde stallen in het vleeshuis verder aan Franssois Soyssonen en Jan Willaert. In hetzelfde jaar verkoopt Pieter die reeds gehuwd was met Margriete de Vos een vierde van hun huis "De Rijn" aan de Hoogpoort. Vanaf 1413 t.e.m. 1415, alsook in 1421-1422 was van der Pale deken van het Gentse Sint-Lukasgild (noot 33). In 1419 leverde hij het bladgoud voor de schilderijen in het stadhuis (191) voorstellende "De graven van Vlaanderen" geschilderd door Jan Martin en Willem van Axpoele. In dit jaar wordt eveneens zijn zoon meester-goudslager (noot 32). Opvallend is dat hij in datzelfde jaar eigenaar was van een "stove" (soort bad-sauna)(192) gelegen tussen de Toren- en de Zandpoortbruggen (Oude Houtlei), waarop hij een rente plaatst van "12 gr. 's jaers" voor de H. Geesttafel van Sint-Michiels, alsook een landcijns van 16 gr. uitgaand voor het gilde (van O.-L.-Vrouw up de Ra) in de H. Kerstkerk (193). Vanaf 20 november 1422 ging Jan de Stoevere, nadat hij zijn opleiding had genoten bij Campin te Doornik, voor 3 jaar in de leer bij Pieter van der Pale. Reeds op 19 april 1425 was de Stoevere werkzaam voor de H. Kerstkerk (ongeveer gelijktijdig met Hubert van Eyck)(194). Waarschijnlijk was Pieter van der Pale reeds overleden vóór deze datum. In geen enkel opzicht tijdens onze opzoekingen konden wij tussen de familie van der Pale uit Huise en haar Brugse naamgenoten, waar o.a. Joris deel uit maakte, (195) een verband vinden. Wij mogen dus met zekerheid zeggen dat deze families tot in het begin van de 14de eeuw geen verwanten zijn van elkaar, m.a.w. goudslager Pieter is in geen enkel opzicht een familielid van kanunnik Joris.

Lieven van der Goes en Petrus Christus

Kort na de herwaardering van het oeuvre van Hugo van der Goes vroegen de critici zich af wie de leraar was geweest van deze grootmeester. In de bronnen vinden we als eerste Karel van Mander (1604) die meent dat Gent's belangrijkste schilder zijn ambt leerde bij Jan van Eyck. In de loop der eeuwen werd deze stelling overgenomen door Antonius Sanderus (1624, 1641, 1735), Joachim von Sandart (1675), Jan Pieter van Male (1713-1725), Jean-Baptist Descamps (1769), Philippe Antoine Baert (1785), Filip Spruyt (1789-1791), Pieter Frans Le Doulx (1730-1807) en Jean-Baptiste-Pierre Lebrun (1796)(196). Nadat men in de vorige eeuw aangetoond had dat Hugo van der Goes (\pm 1430-1482) onmogelijk in leer kon geweest zijn bij Jan van Eyck (\pm 1390-1441), kwam Delbecq (noot 145a) op het idee een Gentse homoniem te scheppen, die geboren werd in 1394. Schellinck (noot 166) wilde hier opnieuw zijn aandeel niet zien verloren gaan en hij liet zijn schilder Hugo van der Goes de Oude opnemen als meester in het Gentse Sint-Lukasgild in 1395. Bij een onnatuurlijke moeder verwekte deze kunstenaar een zoon, Lieven genaamd, die in 1406 meester werd, reeds in 1412 vermeld werd als gezworene en in 1419 aangesteld werd als deken van het Gentse gild. Volgens De Busscher (noot 32) had deze een zoon, die de naam van zijn grootvader droeg : Hugo van der Goes.

De Vigne (noot 167) en De Potter (noot 52) namen direkt aan dat Hugo de Oude in leer was geweest bij Hubert van Eyck, doch door het te grote verschil in jaren kwam De Busscher (noot 32) tot besluit dat niet Hugo, maar diens zoon Lieven een medewerker was geweest van de Van Eyck's. Nadat Van Der Haeghen aangetoond had dat deze voorvaderen nooit bestaan hadden (noot 33), zwegen de kunsthistorici in alle talen.

Wel heel toevallig is dat Lieven van der Goessins in 1423 woonde in het huis naast het vermoedelijk huurhuis van Hubert en Elisabeth van Eyck (noot 51).

De interpretatie van de oude geschiedschrijvers die vermelden dat Van der Goes een leerling was van Jan van Eyck moet meer gezien worden in de betekenis van navolger, in hetzelfde licht moet de vermelding van Sanderus dat Justus van Gent een leerling was van Hubert van Eyck, geplaatst worden.

Toen in 1836 het paneel "De Madonna met de HH. Hieronymus en Franciscus" van Petrus Christus zich in de verzameling Passavant bevond (thans Frankfurt Staedelsches Kunstinstitut)(noot 9a), ontdekte men op de lijst : PETRVS - XPI = ME - FECIT 1417. Onmiddellijk bracht De Busscher (noot 32) dit werk onder in de Gentse school. Mündler (197) toonde 4 jaar later aan dat het derde cijfer gerestaureerd was en meende er oorspronkelijk een 4 in te zien (1447). Na de ontdekking dat Petrus Christus te Baarle geboren werd, werd dit geboortedorp door Hulin de Loo eerst gesitueerd binnen het huidige Gentse grondgebied om daarna Baarle-Hertog als ge-

boorteplaats te kiezen. De Gentse critici o.a. Heins, Maeterlinck, Roosees vochten voor hun schilder en herdachten hem te Baarle (-Gent) met een gedenkteken en een straat-naam. De Nederlandse critici wilden hem zonder meer op de lijst der Nederlandse schilders brengen; ze brachten zelfs naar voor dat de familienaam Christus ook te Alphen en te Riel voorkwam, doch de eigenlijke 15de eeuwse documenten bleven uit (198). Gooris vond wel documenten waaruit bleek dat Petrus Christus (ca. 1420-1472-3) reeds Jan van Eyck (die vanaf 1421 in Den Haag verbleef en vanaf 1425 in Vlaanderen) kende tijdens hun Noord-Brabantse periode. Volgens dezelfde auteur was van Eyck afkomstig uit deze streek, wat reeds totaal weerlegd werd (noot 183). Indien wij eerlijk zijn moeten we bekennen dat noch in Baarle-Gent, noch in Baarle-Hertog documenten werden gevonden die er op zouden kunnen wijzen, dat Petrus Christus in één dezer gemeenten het levenslicht zag. Mogelijks gaat het hier om een ander gehucht dat in de 15de eeuw dezelfde naam droeg.

Van deze schilder kennen we maar één werk waarop hij zijn naam voluit schreef : Petro Christophori, wat eigenlijk in onze taal niet betekent verlosser of Christus, maar vervoerder van de verlosser of Christophorus. In Vlaanderen noemden wij deze heilige Sint-Christoffel. Opvallend is dat men tot in het begin van deze eeuw deze schilder niet noemde - zoals de 16de eeuwse Italiaanse schrijvers - met zijn verlatijnste naam, maar met zijn Vlaamse naam : Pieter Christophsen. Hieruit kunnen we misschien opmaken dat de oorspronkelijke naam van Petrus Christus eigenlijk Pieter Christophsen is. Ondanks deze benadering zal Petrus Christus steeds tot één school behoren en dat is deze van Brugge. Merken we op dat in de verzameling De Grootte te Gentbrugge een werk wordt toegeschreven aan deze schilder.

Hoewel het zeer moeilijk uit te maken valt hoe lang een leertijd duurde, halen we hier de namen aan van de schilders die in aanmerking komen, die mogelijks vertoefden in het atelier van Hubert van Eyck : Heinric Scelling, Jan Counemyns, Rogier van den Kerckhove, Gerard Van der Meere, Joos van Sols, Haetsalet van den Bossche, Jan de Wulf, Maercx van Gestelle, Jan Colins, Jehan Thomas en Pieter van der Muelen (noot 33).

Rudy VAN ELSLANDE

NOTEN

141. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1426-1427, f. 19.
142. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1429-1430, f. 85 v°
143. Vgl. *van Elslande R.*, De Geboorte van Christus in het Groot Vleeshuis, in : Ghendtsche Tydinghen, 1981, blz. 103-106.
144. *E. De Busscher*, Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe,

- XVIIe et XVIIIe siècles, Gent, 1866, blz. 202, 204, 207.
145. a) *Crowe J.A. en Cavalcaselle G.B.*, Le manuscript de M. Delbecq (overdruk) blz. CXIX-CXX; b) *H. Hymans*, Carel van Mander, Le livre des peintres. Vie des peintres flamands, hollandais et allemands (1604), traduction, notes et commentaires par H. Hymans, Paris 1884; c) Volgens *J. Van Vloten*, Nederlandse schilderkunst van de 14de tot de 18de eeuw, 1874 was deze Madonna geschilderd voor de Sint-Baafskathedraal.
 146. *C. Dehaisnes*, L'art chrétien en Flandre, 1860, blz. 221 (gebaseerd op L. De Bast). Het portret zou daarna overgebracht zijn naar Picardië (*M. Passavant*, Kunstreise durch England und België, blz. 379, *A. Michiels*, Histoire de la peinture Flamande et Hollandaise, 1845, blz. 174-177 (dl. II).
 147. *A. Wauters*, Sur quelques peintres de la fin du XVe siècle, in : Bulletin de l'Académie royale de Belgique, Brussel, 1882, dl. V, blz. 83.
 148. *Lodovico Giucciardini*, Descrittione di Tùtti i Paesi Bassi, altrimenti detti Germania inferiore Con piu carte di Geographia del paese, e col ritratto naturale pi piu terre principale, Antwerpen, 1567, blz. 97-98.
 149. *H. Van Duyse*, Meire, Gerard Vander en Jan Vander, in : Biographie nationale, dl. XIV, Brussel 1897, col. 300-307.
 150. *Antonius Sanderus*, Verheerlijkt Vlaandre, behelzende eene algemeene en nauwkeurige beschryving van dat graafschap en van zijne algemeene en byzondere wetten; alsmede eene chronologische en historische opvolging zyner graaven, tot op Karel den VI tegenwoordig Roomsch Keizer, Leiden, 1735.
 151. *Kervyn de Volkaersbeke*, Les églises de Gand, dl. I, Gent 1857, blz. 33; *Kervyn de Volkaersbeke*, Gerard van der Meer, in : Messenger des Sciences Historiques 1865, blz. 1-12.
 152. a) *L. De Bast*, Variétés, in : Messenger des Sciences Historiques, okt. 1823, blz. 256; b) *A. Voisin*, Guide des voyageurs dans la ville de Gand, Gent, 1826, blz. 268-269 (herdruk 1831 en 1837, blz. 175); c) *P.F. de Goesin*, Guide de l'étranger dans la ville de Gand, Gent, 1831, blz. 2 (Universiteitsbibliotheek, hs. G. 3342, onvoltooide uitgave); d) *J.J. Steyaert*, Beschrijving der stad Gent, Gent 1838, blz. 123; e) *A.J. Passavant* noot 102, *J.J. De Smet*, Notice sur la cathédrale de Saint-Bavon, par un membre du clergé de cette église, Gent 1853, blz. 21; f) *J. Steyaert*, Volledige beschryving van Gent, Gent 1857, blz. 86; g) *C.P. Serrure*, Notice sur un tableau du XVe siècle provenant de l'église Saint-Bavon à Gand, Gent, 1862; h) *C.P. Serrure*, Eene schilderij der vijftiende eeuw, voortkomende uit de kerk van Sinte-Bavo, te Gent, in : Vaderlandsch Museum, dl. V, Gent 1863, blz. 275; i) *A. Siret*, Manuel du touriste et du curieux à Gand, Parijs-Brussel, 1864, blz. 8-9; j) *A. Wauters*, Sur quelques peintres de la fin du XVe siècle, in : Messenger des sciences historiques, 1865 (overdruk noot 147); k) *A.J. Du Pays*, La Belgique et la Hollande (Guide Johanne, Guide Diamant), Parijs 1867, blz. 101; l) *W.H.J. Weale*, Tableaux de l'ancienne école néerlandaise exposés à Bruges dan la grande salle des Halles, Gilde de Saint-Tomas et Saint-Luc, Brugge 1867, blz. 19-20, nr. 13; m) *W.R(ogghé)*, Guide historiques et topographiques de la ville, Gent 1883, blz. 100; n) *F. Van Den Bemden*, Recherches genealogiques concernant la famille de Maeght, de Maecht, de Maegh, anciennement de Maech, de Gand (1300-1896), Gent, Stadsarchief (publikatie niet in de handel, doch gebruikt door : *V. Fris*, Un financier et mécène gantois du XVe siècle, Laurent de Maech, Antwerpen, 1924; overdruk in : Annales de l'Académie royale d'Arché-

- ologie de Belgique, 1923, blz. 307-342, ibidem 1924, blz. 221-271; o) *K. Baedeker*, Belgique et Hollande, 19de uitgave, Parijs-Leipzig 1910, blz. 156; p) *De Buscher* (noot 32), q) raadpleeg ook : Brussel, Archief van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en landschappen, brief 9 dec. 1856 en brief 29 jan. 1858, bundel 2009 en bundel 7491; voor de verwijdering van het opschrift raadpleeg : q) *F. De Smet*, verslag 1935-begin 1936 (d.d. 21 januari 1936), Brussel, Archief van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en landschappen; alsook zijn nota's in de Gentse Universiteitsbibliotheek; r) *G. Hulin de Loo*, Bruges 1902. Exposition de Tableaux Flamands des XIVe, XV et XVIe siècles. Catalogue critique, Gent 1902, nr. 30; s) *W. Martin*, noot 80c.
153. Het gaat hier om het retabel van Hoogstraten, waarvan Passavant (noot 102) het schenkersluik aan een ander meester toekent; de lijst werd aangevuld met een werk uit de Sternburgse gallerij te Lutschema (noot 145c), 2 portretten van Karmelieten te Londen en Minden, een aanbiddeing der wijzen en een Madonna met schenker te Berlijn, een Annunciatie te Madrid en de Veneciaanse miniaturen van Sint-Marcus (*J.A. Crowe-G.B. Cavalcaselle*), *The early flemish painters*,...1957.
A. Wauters, De Vlaamsche schilders der XVe eeuw, Hubrecht & Jan van Eyck-Rogier van der Weyden-Hugo van der Goes-Dirk Bouts-Hans Memling-Quinten Metsys, Gent, 1886, blz. 64-65.
154. in : Bulletin de la Commission royale d'art et d'archéologie, Brussel, 1886.
155. a) Naamlijst der schilderijen bestaande in het museum van de burgerlijke godshuizen van Antwerpen, 1884, blz. 8, nr. XXVIII; Administration des Hospices Civils d'Anvers. Comptes Moral administratifs de 1885, Antwerpen, 1886, blz. 12-18; b) Beknopte catalogus museum Maagdenhuis, nr. 18 (eveneens toeg. Gerard van der Meire).
156. De auteur vermeldt niet dat het werk in de Naamlijst van 1847 (nr. 23 of 29) vermeld wordt als "School van da Vinci". *J.P. De Bruyn*, De schilderkunst van de 15de tot de 17de eeuw, in : Gent 1000 jaar Kunst en Cultuur, Gent 1975, blz. 115-116, 190-191, 194-195.
157. In hetzelfde museum had men reeds een Hemelvaart van Maria, die Waagen aan Van der Goes toekende, door M. Van Hasselt op naam gebracht van Gerard Van der Meere, om daarna door J.A. Crowe-G.B. Cavalcaselle toe te schrijven aan Goossen Van der Weyden (R. van Elslande-A. Evrard, Kritiek onderzoek naar de H. Mis van Gregorius in de Sint-Gertrudiskerk te Wetteren toegeschreven aan Van der Goes, in : Jan Broeckaert, ter perse).
G. Hulin de Loo, Catalogue du Musée des Beaux Arts, Gent 1909, blz. 84; eveneens aanvaard dr. *L. Maeterlinck*, Une école primitive méconnue Nabor Martin, où Le Maître de Flémalle. Nouveaux documents, Brussel-Parijs, ill. 55.
158. *A. Janssens de Bisthoven*, Meester van de Brugse passie-taferelen, in : Anonime primitieven, Catalogus met wetenschappelijke bijlage, Brugge 1969, blz. 26.
159. *Michiels A.*, Les Peintres Brugeois, Brussel, 1846, blz. 157. b) *H.-G. Hotho*, Die Malerschule Huberts Van Eyck nebst deutschen Vorgängern und Zeitgenossen, Berlin 1855-1858. (dl. 2); Waagen, Handbook of painting, 1860, vol. II.
160. *D. De Vos*, Stedelijke Musea Brugge, Catalogus schilderijen 15de en 16de eeuw, Brugge, 1979, blz. 201-203.
161. *K. De Flou*, Promenades autour de Bruges, Brugge 1935, blz. 52.
162. *G. Chabot*, Gérard Horenbout peintre et miniaturiste Gantois, in : Schets, 1956 nr. 5, blz. 346-354

163. *M.J. Friedländer*, Early Netherlandish Painting, vol. II, Rogier van der Weyden - Master of Flemalle, Leyden - Brussel, 1967, blz. 37, ill. 58 en blz. 69, nr. 44, ill. 65.
164. *J. Van Den Branden*, Geschiedenis der Antwerpsche Schilderschool, Antwerpen, 1883; voor Margaretha zie dl. I, blz. 39; Jan-Baptist Van der Meire (15-12-1664 - 1-2-1701) werd meester in 1586. Na zijn huwelijk met Catharina Tassaert huurde hij een huis in de Korte Gasthuisstraat. Een twaalfstal gesigeneerde werken zijn van hem bekend (dl. III blz. 61-62)(zie ook noot 149); Jozef de Meer richtte tweemaal de Kunstmaatschappij op (1800,1805) en in 1804 stelde hij tentoon in het Antwerps stadhuis (dl. III blz. 328, 356, 347); *M. Rooses*, Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool, Gent 1876 vermeldt dat Gaspard de Craeyer voor de graftombe van Joannes van der Meersch (†1619) - schepen van Aalst - in de Antwerpse Carmelietenkerk een doek schilderde; *Th. van Lerius*, Biographies d'Artistes Anversois, in : Uitgaven der Antwerpse Bibliophilen, nr. 8, Antwerpen 1880. vermeldt deze naam niet.
165. *V. Van Der Haeghen*, noot 33; *V. Van Der Haeghen*, La corporation des peintres et des sculpteurs de Gand, matricule, comptes et documents (16e-18e siècles), in : Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, dl. VI, Gent, 1905-1906.
166. *E. De Busscher*, Recherches sur les peintres gantois, in : Bulletin de l'Académie royale de Belgique, 1ste serie, dl. I., Brussel 1853, blz. 292 e.v.
167. *F. De Vigne*, Ecole de peinture et de sculpture à Gand, Peintres et Sculpteurs gantois aux XIVe, XVe et XVIe siècles la plupart inconnus, in : Annales de Société royale des beaux-arts et de littérature de Gand 1851-52, Gent 1853, blz. 284-329 (Volgens Van der Haeghen (noot 33) zou F. De Vigne deze publikatie overgenomen hebben van De Busscher (vorige nota)).
168. *R. van Elslande*, De geboorte van Christus in het Groot-Vleeshuis, in : Ghendtsche Tydinghen, 11de jg., dl. I, Gent, 1982, blz. 103-104.
169. Kenlic zij allen lieden dat Lievin vanden Bossche, Gillis de Dromere ende hare ghesellen, vindren van Sente Niclaeus prochie in Ghent, gaven in recordé dat zij wijsden den xxjen dach van octobris lestleden Jan Laute...Actum 10 januarij 1459 n.s. Gent, stadsarchief, jaarregister 1458-1459, f°xliiij; Item...6 septembre 1459, (etc.) ibidem.
170. A Hugue van der Gous, païé pour x jours et demy qu'il a ouvré, à xiiij s. pour jour.....vij lib. vij s.
A Lievin vanden Bosque, païé pour xj jours qu'il a ouvré, au pris de x s. par jour.....CX s.
A Jehan Martin, païé V jours a x s. pour jour.....I s.
A. De Laborge, Les duc de Bourgogne, Brugge 1851, aanhangsel, deel II, documenten.
171. *G. Hulin de Loo*, Notice sur deux peintres gantois du XVe siècle : Lieven van den Bossche et Willem van Lombeke (alias de Ritsere), in : Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, Gent, 1908, (nr. 1) blz. 8-15.
172. Zie hiervoor : Regesten op de jaarregisters van de Keure - schepenen - in het Stadsarchief te Gent, opgemaakt door *J. Boon*, *J. Vannieuwenhuysse*, *M. Houbrechts*, *H. Vandersteen*, *J. De Zutter*, *J. Van De Wiele*, *R. Nowé*. In 1408 verkocht Lieven van den Bossche, wolhandelaar (1402-3, 1434), die ook eigenaar was van een huis gelegen aan het wevershuis én een huis bij het wandelaarskasteel (1400-1, nr. 525)(mogelijks zelfde huis), zijn eigendom op de hoek van de

- Achtersikkel en het Sint-Baafsplein (P. Voituron, plan Sint-Jorishof 18de e., pl. II, litho Allaert) aan de priester Cornelis van der Keren, die op het huis een erfelijke rente plaatste voor de gilde van O.-L.-Vrouw van de Sint-Michielskerk (1407-8, 743, 1191). In 1453 behoorde het huis aan Jan van Impe.
173. *J. Steyaert*, Beknopte beschrijving van Gent, Gent 1847, blz. 101; (i.v.m. de Witte Kaproenen) *Vandermoesen M., Ryckaert M. en Coornaert M.* : De Witte Kaproenen, de Gentse opstand (1379-1385) en de geschiedenis van de Brugse Leie, in : *Kultureel jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen, Bijdragen, Nieuwe Reeks*, nr. 10, Gent 1979, blz. 115.
174. Gent, Stadsarchief, jaarregister 1427-1428, 1427 (N.S. 1428) februari 21, f. 42 v°
175. Gent, Stadsarchief, Jaarregister, 1440-1441, 1440 december 25, f. 52.
176. 1451-1452. *Eraert* voer Audenaerde (16-24 april 1452). Item, *Nabor Martins*, *Casin van Bassevelde* ende *Joos Carve*, van v groote banieren te scildene metten santen vanden prochien ende der stede wapene, vanden sticke xxj s. gr. - Van lxxxj groote pingoene, vanden sticke ij s. ij d. gr. - Van xij cleene trompincheele, ten zelven prijse. - iij groote banieren pner (ten trompeneeren?) metten stede wapen, vanden sticke vj s. gr. - Van een duust cleene pingoene, vanden sticke ij gr. Comt te gadere xxiiij lib. iiiij s. vj d. gr.
- Onvoorsine costen anlevende der oorloghen. - Item, *ghecocht jegen Bertram Hackaert* xj ellen zwarts boekraens te iiiij gr. delle, ende xj ellen kets te vj gr. delle; van xxx ellen wullen fringen te xij meiten delle; van v ellen kets te vj gr. delle; van xxx ellen wullen fringen te xij meiten delle; van v ellen zwarts boekrants ten vorn.prijse, daer v groote banieren van den prochien ende vj blasoenen af ghemact zijn. - *Nabor Martins*, *Achelet vanden Bossche* ende *Casin van Bassevelde* van de voorseide banieren te scildene, vanden sticke xxj s. gr. ende vanden blasoene van elken v s. gr. Comt al vij lib x.s. gr. -;
- Item *Casin van Bassevelde*, vanden pincheelen ende *pipers pingoene* te scildene metter stede wapene, vj s. gr. ende ij groote blasoene, van den sticke vj s. gr.
- Item, *Cassin van Bassevelde* (ij groote blasoene omme ij nieuwe trompetten) te scildene, vanden sticke vjs. gr. Ende de huesen ende yserin banieren metter stede wapene staende op de torrekins tKeyserpoorte, vj s. gr.
- Item, *Cassin van Bassevelde*, van vj blasoene te scildene metter stede wapene, vanden sticke vj s. gr. ende van ij cruussen omme de lieden up te eedene, ij s. vj d. gr.
- Item, *Achelet van den Bossche*, van v banieren vanden meesten, te wetene van den prochien, te scildene, vanden sticke xx s. gr. - iiiij cleene trompincheele, van den sticke ij s. ij d. gr. - xxvj groote pingoene, van den sticke ij s. ij d. gr. - iijc xl cleene pingoene ende ij banieren pner metter stede wapene. Comt al xj lib. ij s. GR. (Gent, Stadsarchief, rekeningen van de stad over 1451-1452).
177. *U. Thieme-F. Becker*, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Kunstler*, 1910, dl. 4, zie *Bossche familie* vanden en *Bossche Achilles* van den.
178. Gent, Stadsarchief, Register van de Wijsdommen 1451-1452.
179. *E. Marchal*, *La sculpture et les chef-d'oeuvre de l'orfèvrerie Belges*, Brussel 1895, blz. 207.
180. tHuus, an den Kalandenbergh, daer *Clais van der Paele* nu ter tyt in woond, met allen sinen ghelieghen naest *Jacobs was van Artevelde* an de zyde ter Kauteren waerd, Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1368-1369, f. 51 v°; *Kenlic* zij etc. dat vander ghedinghe dat was tusschen *Janne van Artevelde* over hem ende sine

- broeder ende zuster, an deen zyde, ende Claise der Pale ende Mergr. sine wive, an dander, alse van eenen huus staende an den Calanderbergh tuuschen Jacobs huuse was van Artevelde ende den huus ter Pale van den welcken Jacob vors. jn tiden verleden dede maken eene cokene, Gent, Stadsarchief, jaarregister 1360-1361, f. 40; verkoop van het huis zie De Potter (noot 52) deel V, blz. 50. Merkwaardig is dat de beeldhouwer Willem Hughe in 1483 een woning naast het huis de Pale kocht, nl "het Hof van Maistaing", genaamd naar de vorige eigenaar Walraven van Massemen die het in 1407 verkocht aan het klooster van Beaupré bij Geraardsbergen. Merken we op dat Gerard van den Bossche samen met Jacobs de Scaerslijpere zich in 1361 borg stelt voor de erfgenamen van Pieter de Scaerslijpere en hun voogden aan wie de Antwerpenaar Arnoud Clap nog 7 lb. 16 s. gr. torb. moet betalen (Gent, stadsarchief, jaarregister 1360-1361, 1361 april 10 f. 34 r°).
181. Gent, Stadsarchief, jaarregisters : 1402-3, 1403 febr. 15, f. 30 r°, ibidem, 1402 okt. 26, f. 6 v°; idem 1407-1408, 1408 mei 25, f. 44 v°; vgl. ook idem 1407-1408, 1408 augustus 6, f. 72 r° (& f. 57 v°).
182. *Van Eijkelberg*, Van Eyck, Maaseik, geboorteplaats der van Eyck's?, dl. II (documenten), Antwerpen 1981, blz. 8.
183. *R. Van Elslande*, De herkomst der gebroeders van Eyck (nog niet in publicatie gebracht)
184. In 1474 legde Karel de Stoute nieuwe belastingen op. Holland en Zeeland weigerden om deze te betalen en de hertog stuurde zijn meest toegewijde dienaars, o.a. een Jan de Leeuw, om hen te onderwerpen.
185. *V. Van Der Haeghen*, Robbrecht Portier et sa famille; ses rapports avec Hubrecht van Eyck. -La ville de Saint Bavon, in : Handelingen der Maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, Gent 1914, blz. 9-10.
186. *M. James Weale*, in : *Revue de l'Art chrétien*, juli 1900.
187. Item ghegheven Ogier Poortier over thuut trecken vanden inhoudene vanden steene staende in de camere vander Kuere (in het Gents stadhuis) 12 gr. (in 1451). Kenlic zij etc. dat dit es den staet van goede toebehorende Ogierkine (Ogier), Goeskine (Gossuin), Willekine (Willem) en de Fierkine (Olivier) Portier, Perchen (Gherchen) Portiers kinderen, hemlieden toecommen verschenen ende verstoven van haerlieder vader bi alsoe dat hij comen es van live ter doet also men wel houdt dat hij es mids dat men in VI jaren gheene warachtighe boetscepe der af ghehoert en heeft, welc goed Jan Portier voogt van den vornomde kinderen up bringht voor onse heeren scepenen ghelijc dat ghedeelt ende vereffent es jeghen Katheline van den Hove der vorseide kindere moeder.
- Eerst hadden de vorseide kindere deene heelt van eenen huis staende tsente-Baefs up de Couterstrate up diversser lantheeren erve, met VIII sc. X den. par si-aers uten gheelen huus gaende de landcheins, welke heelt van den vorseide huus, bi consente van scepenen, vercocht es mids dat zeere te valle stoet Mergrieten Boudins zuster Vernadele, omme XLIII sc. gr. daerof dat de voecht als nu deene heelt ontfaien heeft, ende dandere heelt dragh XXI sc. V den gr. sal Mergriete vorseit betalen onthier ende paeschen eerstcommende alsoe vorwaerde es.
- Item hebben de vorseide weezen in ghereeden ghelde commende van haerlieder deele van juweelen in haven ende cateilen, de somme van XXIX sc. VII den. gr. Ende hiertoe gheleit de XLIII sc. gr. etc. commende van den vercoepene van den vorseide huus, so comt al der kindere ghelt III lb. XII sc. VII den gr., de welke de

voecht als nu kent onder hem hebbende ende salre jaerlicx af gheven pensioen alsoe men usert, versekert etc. Ende vort so sijn borghen over hem ende over Bernaert van tSerscamp ende Robbrecht Portier.

Item hebben de weezen de heelt van 1/2 ghemete eeghs staende in dherde buten sente Baefs, up de grond van Jacop Doedins leene. Actum XXX junii. En de waert so dat de vader noch te lande quame, elken staende in sine rechte alsoet behoert (Gent, Stadsarchief, Staten van Goederen, 1404-5, f. 49 v°).

188. Item Oliviere Portier, den welken Oliviere ic beloofde, ende den maghen ende vrienden van sinen wive, nu es voir thuwelic van hem leeden, ende mids dat thuwelic van hem beeden te bet voortganc soude hebben, te ghevene XX lb. gr. van den gheredsten goede dat achter mi bliven soude, ende begheere dat de selve Olivier de vorseide somme van XX lb. gr. hebben heffen ende aenverden sal van den gheredsten goede dat achter mi bliven sal (noot 37)
189. Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1432-1433, 5 mei 1433 (N.S. 1434) f. 71 v°.
190. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1437-1438, 9 sept. 1437, f. 10.
191. F. Van Tyghem, Het stadhuis van Gent, dl. II, Bijlagen, in : Verhandelingen van de Kon. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, 1978, blz. 55.
192. In de Hoefijzerstraat stond het badhuis De Pale vgl. E. Levis, Het wandelaertsteen en andere "stoven", in G.T., 13de jg., nr. 3, 1984, blz. 148-157. Lieven vander Ghyst, een pleyn beheymy met eenen thunne gheleghen an dandre zyde vanden watersceppe, jeghen de Wellincstrate, daer een puttin up staet, dienende te ziere bruwerien, es breet ten voerhoefde langst ter straten omtrent LXV voete ende tusschen der straten ende den watre eyst lanc omtrent XXVIII voete...Neven den watersceppe, die leeght jeghen de strate, die men heet den Broet sac, heeft Pieter van der Pale een pleyn beheymt met eenen ghelende daer siin putten up staet dienende te ziere stove..., Gent, Stadsarchief, Rentboek van de stad 1418, f.77
193. M. Gysseling, Inventaris van het archief van de 's-Heilig-Kerstkerk te Gent, in : Handelingen der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, dl. X, Gent 1956, blz. 29, nr. 498.
194. V. Van Der Haeghen, Jan de Stoevere, élève de Robert Campin, contemporain de Hubert van Eyck à Gand, in : Handelingen der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, Gent 1914, blz. 38
195. R. De Keyser, De kanunnik van der Paele, in : Spieghel Historiae, VI, 1971, blz. 336-343; R. De Keyser, Paele, Joris van der, in : Nationaal Biografisch Woordenboek, dl. V, Brussel, 1972, kol. 673-677; Joris' moeder was een Carlins, een familie herkomstig uit Henegouwen : J. Bosmans, Armorial de Belgique, Brussel, 1889.
196. R. Hoozee-E. Duverger, Imaginair Museum Hugo van der Goes, Gent, 1982, blz. 80-88.
197. O. Müндler, P. Christophsen-Marinus, in : Journal des Beaux-Arts et de la Littérature, dl. V, Brussel 1863, blz. 126-128.
198. Binnenkort verschijnt er een artikel van mij over P. Christus in Land van Nevele.